

HISTORIA I LOSY BYTOMSKIEGO KSIĘGOZBIORU BRAJLOWSKIEGO. KOMUNIKAT Z BADAŃ

Wprowadzenie

W styczniu 2022 r. minęło 170 lat od śmierci Louisa Braille'a. Wspomniana rocznica skłania praktyków i teoretyków do refleksji nad aktualnością pisma punktowego w XXI w. Pracownicy nauki i popularyzatorzy pisma punktowego stawiają sobie pytanie dotyczące dalszego losu kodu L. Braille'a², jego roli w życiu osób z niepełnosprawnością wzroku i możliwością łączenia go z nowoczesnymi technologiami. Z kolei stowarzyszenia i fundacje działające na rzecz osób borykających się z dysfunkcją narządu wzroku aktywnie propagują brajla w przestrzeni publicznej. Natomiast w środowisku bibliotekarskim, osób niewidomych i ociemniałych, pojawiają się obawy o przyszłość książek brajlowskich zgromadzonych w bibliotekach³.

W związku z powyższym w tekście podjęto próbę przedstawienia roli pisma punktowego i wpływu nowoczesnych technologii na życie osób z niepełnosprawnością wzroku. Dokonano oceny popularyzacji i upowszechniania systemu L. Braille'a w przestrzeni publicznej. Zaprezentowano aktywność osób widzących w wybranych instytucjach działających na Górnym Śląsku i przedstawiono wstępne wyniki badań nad historycznym księgozbiorem brajlowskim zgromadzonym w Dziale Biblioterapeutycznym Biblioteki Śląskiej w Katowicach.

¹ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 12 w Gliwicach.

² Zob. Czerwińska, M. (2008). *System Louisa Braille'a – z badań nad historią*. W: M. Czerwińska, T. Dederko (red.), *Niewidomi w świecie książek i bibliotek. Wybrane zagadnienia* (s. 40-52). Warszawa: Polski Związek Niewidomych. Biblioteka Centralna; Czerwińska, M., Paplińska, M. (2016). *System Braille'a, pisma alternatywne, polskie modyfikacje. W kręgu historycznych i współczesnych rozważań tyflogiczno-bibliologicznych*. W: M. Paplińska (red.), *Pismo Braille'a. Z tradycją w nowoczesność* (s. 11-32). Warszawa: Fundacja Polskich Niewidomych i Słabowidzących „Trakt”.

³ Zob. Chamera-Nowak, A. (2017). Biblioteka Brajlowska i Czarnodrukowa Zakładu dla Niewidomych w Laskach. *Przegląd Biblioteczny*, 85(3), 305-323.

Rola pisma punkтового w życiu osób z niepełnosprawnością wzroku

W polskim dyskursie naukowym poświęconym systemowi L. Braille'a badacze dostrzegają zalety, jak również wady tej formy zapisu. Nestorka pedagogiki specjalnej Jadwiga Kuczyńska-Kwapisz w swych opracowaniach naukowych⁴ wielokrotnie pozytywnie wypowiadała się między innymi na temat pisma punkтового, edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością wzroku. Współcześni zwolennicy brajla, do których należą między innymi Emilia Śmiechowska-Petrovskij, Małgorzata Czerwińska i Małgorzata Paplińska, podkreślają niepodważalną rolę alfabetu w procesie zdobywania i przetwarzania wiedzy przez osoby niewidome i ociemniałe. Dostrzegają jednocześnie pozytywne oddziaływanie brajla na aktywizację społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnością wzroku. W pracach E. Śmiechowskiej-Petrovskij⁵ odnaleźć można rozważania badaczki akcentujące przewagę technik dotykowych w życiu osób z niepełnosprawnością wzroku nad innymi sposobami komunikowania się z niewidomą grupą odbiorców. Z dociekań naukowych tej samej badaczki wynika jednocześnie pochlebna ocena uniwersalnego projektowania narzędzi cyfrowych uwzględniających różne potrzeby edukacyjne osób z niepełnosprawnościami, jak na przykład RoboBraille (Śmiechowska-Petrovskij, Kilian, 2016). Z kolei w publikacji M. Paplińskiej możemy dostrzec próbę obalenia mitów⁶ i uprzedzeń dotyczących pisma L. Braille'a (Paplińska, 2016). Jak podkreśla M. Paplińska „wokół brajla [powstało – PB] szereg mentalnych barier tworzonych zarówno przez ludzi widzących, jak i niewidomych” (2016, s. 96), do których

⁴ Zob. Kuczyńska-Kwapisz, J. (2012). *Współczesna recepcja myśli Matki Elżbiety Róży Czackiej. Kształcenie i rehabilitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego; Kuczyńska-Kwapisz, J., Śmiechowska-Petrovskij, E. (2017). *Orientacja przestrzenna i poruszanie się osób z niepełnosprawnością narządu wzroku. Współczesne techniki, narzędzia i strategie nauczania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego; Kuczyńska-Kwapisz, J. (2017). *Życie osób z niepełnosprawnością wzroku w zmieniającej się Polsce*. W: K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red. nauk.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych* (s. 24-41). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

⁵ Zob. Śmiechowska-Petrovskij, E. (2017). *Książki literackie dla niewidomych dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Perspektywa dorosłych pośredników*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego; Śmiechowska-Petrovskij, E. (2017). *Oferta książek literackich dla niewidomych dzieci w młodszym wieku szkolnym – stan, potrzeby, perspektywy*. W: K. Czerwińska, K. Miler-Zdanowska (red. nauk.), *Tyflopedagogika wobec różnorodności współczesnych wyzwań edukacyjno-rehabilitacyjnych* (s. 226-241). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej; Śmiechowska-Petrovskij, E. (2021). *Edukacja wizualna osób z niepełnosprawnością narządu wzroku w zakresie sztuk – współczesne wyzwania i dylematy*. W: E. Śmiechowska-Petrovskij (red.), *Edukacja wizualna osób niewidomych w zakresie sztuki. Wybrane zagadnienia* (s. 11-40). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

⁶ Szerzej: Gorajewska, D. (2009). *Fakty i mity o osobach z niepełnosprawnością*. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji.

zalicza między innymi trud związany z procesem pamięciowego przyswojenia kodu oraz posiadanie niezwyklej wrażliwości dotykowej przez osobę niewidomą bądź ociemniałą. Natomiast M. Czerwińska uważa, że „istotą rewalidacji niewidomych jest m.in. rozwijanie procesów kompensacyjnych, a jednym ze środków realizacji tego celu może być pismo i książka brajlowska” (Czerwińska, 1999, s. 25). Obie badaczki dobrze oceniają system zapisu stworzony przez L. Braille’a, jednakże aprobująca ocena nie przysłała im potrzeby korzystania przez osoby z niepełnosprawnością wzroku ze specjalistycznego sprzętu komputerowego i oprogramowania. Na dowód tego stwierdzenia należy przytoczyć słowa M. Paplińskiej, która uważa, że „przyszłość pisma Braille’a to rozwój nowych technologii wykorzystujących techniki dotykowe oraz udoskonalenie procesu przygotowania i produkcji materiałów brajlowskich” (Paplińska, 2008, s. 61).

Nowoczesne technologie a przyszłość wynalazku Louisa Braille’a

Rzeczywisty rozwój nowoczesnych technologii informacyjnych przyczynił się do powstania notacji informatycznej opartej na ośmiu punktach. Mimo pojawienia się Eurobraille’a i zastosowania go w informatyce, osoby z niepełnosprawnością wzroku częściej korzystają z urządzeń wyposażonych w syntezytor mowy niż z zapisu punktowego. Specjalistyczny sprzęt elektroniczny wyposażony w program udźwiękawiający umożliwił niewidomym i ociemniałym użytkownikom poznawanie rzeczywistości za pomocą słuchu. Forma ta nie jest do końca korzystna we wczesnym okresie edukacji osób z niepełnosprawnością wzroku. Jak podkreśla M. Czerwińska „mimo coraz bardziej rozpowszechnionych rozwiązań tyfloinformatycznych w zakresie dostępu niewidomych do słowa pisanego, system L. Braille’a powinien nadal pozostać podstawową umiejętnością w procesie edukacji i rehabilitacji niewidomych” (2008, s. 49). Ten punkt widzenia nie jest odosobnionym głosem w dyskusji nad miejscem brajla w życiu osób niewidomych i ociemniałych w XXI w. korzystających z nowoczesnych urządzeń elektronicznych. Jak wskazują opublikowane wyniki badań naukowych Natalii Walter „zastanawiający może być jedynie fakt, dlaczego syntezytor mowy jest popularniejszy wśród niewidomych niż monitor brajlowski (linijka brajlowska)” (2007, s. 178-179). Autorka badań wymienia trzy powody, dla których użytkownicy z niepełnosprawnością wzroku częściej sięgają po sprzęt wyposażony w mowę sztuczną niż w brajla. Okoliczności te wynikają z różnicy w kosztach zakupu sprzętu, szybkości odczytu informacji i niezadowolającej umiejętności posługiwania się pismem punktowym. Pomimo różnych trudności w dostępie do informacji w dobie powszechnej cyfryzacji, osoby niewidome nie powinny polegać tylko na urządzeniach wyposażonych w syntezytor mowy. W przeciwnym razie środowisko osób z niepełnosprawnością wzroku narażone jest na

analfabetyzm wtórny, który w dalszej perspektywie może prowadzić do wykluczenia społecznego⁷ i zawodowego.

Popularyzacja i upowszechnianie systemu Louisa Braille'a w przestrzeni publicznej

W życiu osób z niepełnosprawnością wzroku ważną rolę odgrywa proces rewalidacji, rehabilitacji i integracji ze społeczeństwem⁸. Od początku ruchu niewidomych w Polsce⁹ w działania te włączają się różne stowarzyszenia i fundacje. Wśród licznych aktywności, jakie podejmują organizacje pozarządowe, zmierzających do poprawy losu osób niewidomych, jest popularyzacja systemu L. Braille'a w życiu publicznym poprzez wydawanie czasopism i innych publikacji pismem punktowym. Dostęp do słowa drukowanego odgrywa istotną rolę w procesie poznawczym osób niewidomych¹⁰. W Polsce w XX w. na fakt ten szczególną uwagę zwróciła Róża Czacka¹¹. Jako Założycielka Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża Matka Elżbieta Róża Czacka stwierdziła, że „książka ma dla niewidomego bez porównania większe jeszcze znaczenie niż dla widzącego. Nie tylko stanowi ona źródło wiedzy, nie tylko jest najmilszą ulubioną rozrywką, podobnie jak dla wielu widzących, ale jest poza tym istotnym czynnikiem równowagi psychicznej” (Czacka, 2008, s. 118). Matka Czacka, będąc osobą ociemniałą, doskonale wiedziała, że utrzymanie równowagi między rozwojem fizycznym a psychicznym u osób z niepełnosprawnością wzroku jest bardzo ważne, ponieważ pozytywnie wpływa na całościowy proces rehabilitacji. W życiu osoby ociemniałej proces ten ma znaczenie kluczowe, gdyż „brak rehabilitacji, brak właściwej opieki natychmiast po utracie wzroku, a także warunki życiowe mogą w niektórych wypadkach negatywnie odbić się na zdrowiu psychicznym i fizycznym człowieka pozbawionego zdolności widzenia” (Majewski, 1983, s. 190). Z publikacji E. Czackiej i Tadeusza Majewskiego wynika, że jednym z fundamentów osiągnięcia utraconego poczucia samodziel-

⁷ Zob. Giddens, A. (2008). *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 346-348.

⁸ Zob. Kalbarczyk, M. (2004). *Świat otwarty dla niewidomych. Szanse i możliwości*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna.

⁹ Zob. Grodecka, E. (1996). *Historia niewidomych polskich w zarysie*. Warszawa: Polski Związek Niewidomych.

¹⁰ Zob. Czajkowski, F. (2003). *Rola czytania i materiałów czytelniczych w rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami*. W: M. Gogulska (red.), *Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych WBP – Książnicy Kopernikańskiej. Publikacja jubileuszowa w 20-lecie istnienia* (s. 10-42). Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna - Książnica Kopernikańska.

¹¹ Szerzej: Jabłońska-Deptuła, E. (2002). *Matka Elżbieta Czacka i dzieło Lasek*. Lublin: Oficyna Wydawnicza „EL-Pres”; Kuczyńska-Kwapisz, J. (2011). *Wkład Matki Elżbiety Róży Czackiej w rozwój tyflogologii w kontekście współczesnej recepcji jej myśli*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

ności i niezależności życia w społeczeństwie jest umiejętność czytania i dostęp do odpowiedniej literatury. Osoba pozbawiona zmysłu wzroku może aktywnie uczestniczyć w społeczeństwie dzięki między innymi znajomości brajla. Publikacje skierowane do słabowidzącej, niewidomej i ociemniałej społeczności czytelniczej tworzą alternatywne materiały czytelnicze¹². Materiały tego typu to nie tylko książki brajlowskie, ale także książki mówione nagrywane na różnych nośnikach i w różnych formatach, które są gromadzone, opracowywane i udostępniane czytelnikom głównie w bibliotekach publicznych¹³. Biblioteki te „służą zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych ogółu społeczeństw” (Dz.U., 1997, 85, poz. 539), a zatem obsługują także czytelników z niepełnosprawnością wzroku. Pomimo różnorodnych działań podejmowanych ze strony pracowników bibliotek między innymi na rzecz słabowidzących, niewidomych i ociemniałych czytelników, to „działania te jednak – ze względu na brak narodowej strategii bibliotecznej w tym zakresie, a co za tym idzie – brak uregulowań normatywnych o charakterze obligatoryjnym – nie tworzą spójnej całości i często zależą od intuicji i aktywności bibliotekarzy w lokalnym środowisku osób niepełnosprawnych” (Federowicz, 2010, s. 193-194). Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem Małgorzaty Federowicz. Brak odpowiednich procedur i rozwiązań prawnych może utrudnić dostęp osobom z niepełnosprawnością wzroku do jednolitych usług bibliotecznych, a różnorodne przedsięwzięcia popularyzujące czytelnictwo wśród osób zagrożonych wykluczeniem społecznym realizowane są dzięki pracy zaangażowanych bibliotekarzy. Niewątpliwą rolę w procesie aktywizacji osób z niepełnosprawnością wzroku odgrywają osoby widzące, które według Józefa Mendrunia „na przestrzeni długich lat pracowały dla dobra tej grupy niepełnosprawnych i wraz z nimi poszukiwały najlepszych rozwiązań w sferze ekonomicznej, społecznej i kulturalnej, tworzyły dobra materialne i duchowe, z których teraz korzystamy, czerpiemy siły, aby pokonywać piętzące się przeszkody i własne słabości” (Mendruń, 2009, s. 7).

¹² Szerzej: Fedorowicz, M. (2002). *Specjalne materiały czytelnicze dla osób niepełnosprawnych. Zarys dziejów – formy – obieg społeczny*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

¹³ Szerzej: Biesiada, P. (2012). *Działalność Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rudzie Śląskiej na rzecz osób z niepełnosprawnością wzroku. Komunikat z badań*. W: I. Socha (red.), *Lektury pokoleniowe i ponadpokoleniowe. Z zagadnień recepcji* (s. 159-166). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego; Czajkowski, F. (1983). *Czytelnictwo niewidomych i ludzi niepełnosprawnych w polskich bibliotekach publicznych. Poradnik bibliotekarza, 1-2* (393-394), 3-5. Fedorowicz, M. (2010). *Człowiek niepełnosprawny w bibliotece publicznej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; Sokół, Z. (1983). *Współpraca Bibliotek Publicznych z Polskim Związkiem Niewidomych i spóldzielczością niewidomych. Bibliotekarz, 2*, 38-41.

Aktywność osób widzących w wybranych instytucjach działających na Górnym Śląsku na rzecz niewidomych od lat 50. XX w.

Wśród osób widzących aktywnie propagujących pracę z książką na Górnym Śląsku była Wanda Schmidt. Jak twierdzą Rudolf i Marianna Wysoccy, „w roku 1949 po przeniesieniu męża na Śląsk nawiązuje z nami ponowny kontakt, tym razem ze Spółdzielnią Inwalidów »Praca Niewidomych« w Bytomiu. Czyta dwa razy w tygodniu książki w zakładowej świetlicy. Później, po zrADIOFONIZOWANIU zakładu, już w godzinach pracy, przez mikrofon na głośniki w warsztatach, czyta – oprócz książek – prasę, komunikaty zarządu itd.” (Wysoccy, 1980, s. 12). Praca W. Schmidt nie koncentrowała się tylko na byciu lektorką niewidomych. W latach 50. XX w. powierzono jej organizację bytomskiej biblioteki brajlowskiej, która na przestrzeni lat wielokrotnie zmieniała lokal, właściciela oraz stan księgozbioru. Według Wysockich między 1954 a 1979 r. „stan biblioteki rozrósł się w tych latach do 1200 pozycji w 4000 tomów” (Wysoccy, 1980, s. 13). Jak na skromne możliwości finansowe i lokalowe Spółdzielnia Inwalidów „Praca Niewidomych” w Bytomiu dbała o potrzeby czytelnicze swoich pracowników, zatrudniając bibliotekarkę, która początkowo zaopatrywała ich w książki brajlowskie, aby następnie upowszechniać je w formie mówionej.

Bytomski księgozbiór brajlowski należał do jednych z nielicznych¹⁴, który zgromadzony został poza Warszawą¹⁵. Przez wiele lat zaspokajał potrzeby czytelnicze śląskich niewidomych, a z chwilą likwidacji Spółdzielni trafił do bytomskiego Koła Polskiego Związku Niewidomych (PZN). Placówka terenowa PZN w Bytomiu, będąc właścicielem pokaźnego księgozbioru brajlowskiego, w latach 60. XX w. nawiązała ścisłą współpracę z Miejską Biblioteką Publiczną w Bytomiu (MBP)¹⁶. Biblioteka, uwzględniając potrzeby czytel-

¹⁴ Por. Fedorowicz, M. (2002). *Specjalne materiały czytelnicze dla osób niepełnosprawnych. Zarys dziejów – formy – obieg społeczny*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 118.

¹⁵ Obecnie największe księgozbiory brajlowskie posiadają: Dział Zbiorów dla Niewidomych Głównej Biblioteki Pracy i Zabezpieczenia Społecznego Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w Warszawie, który 1 stycznia 2013 r. przejął zbiory Biblioteki Centralnej Polskiego Związku Niewidomych w Warszawie, Biblioteka Brajlowska i Czarnodrukowa Zakładu dla Niewidomych w Laskach. Szerzej: Dederko, T., Dederko, Sz., Ciborowski, M. (2008). Biblioteka Centralna Polskiego Związku Niewidomych – przeszłość-teraźniejszość-przyszłość. W: M. Czerwińska, T. Dederko (red.), *Niewidomi w świecie książek i bibliotek. Wybrane zagadnienia* (s. 127-133). Warszawa: Polski Związek Niewidomych. Biblioteka Centralna; Żemis, S. (1978). Pierwsze lata Biblioteki Centralnej Polskiego Związku Niewidomych. *Bibliotekarz*, 4, 115-116; Biblioteka Brajlowska i Czarnodrukowa Zakładu dla Niewidomych w Laskach. *Przegląd Biblioteczny*, 85(3), 305-323.

¹⁶ Historię powstania i działalności Filii nr 16 Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bytomiu opracowano na podstawie danych pozyskanych w trakcie wywiadów swobodnych przeprowadzonych w dniach: 24 maja 2022 r. z Dariuszem Kotem i 15 czerwca 2022 r. z Małgorzatą Warasiecką oraz informacji przygotowanych przez Jolantę Graboń-Zaleśną.

nicze osób z niepełnosprawnością wzroku, utworzyła w 1968 r., mieszcząca się wówczas przy ul. Wolności 19 specjalistyczną Filię nr 16, która kontynuowała prace biblioteczne zapoczątkowane przez W. Schmidt. Do podstawowych zadań jednoosobowej obsługi Filii MBP w Bytomiu należało udostępnianie księgozbioru brajlowskiego w czytelni, wysyłanie zbiorów do domu czytelnikom krajowym za pośrednictwem Poczty Polskiej oraz realizacja zamówień telefonicznych i dostarczanie zamówionych woluminów do domu czytelnika. Oprócz wspomnianych zadań bibliotekarz dbał, wspólnie z Kołem PZN w Bytomiu, o integrację środowiska niewidomych poprzez organizację konkursów i spotkań z interesującymi ludźmi. W latach 90. XX w. Filia nr 16 rozpoczęła gromadzić własny księgozbiór, głównie książki mówione, który w 1995 r. liczył 10 tytułów nagranych na 70. kasetach magnetofonowych. Poza książką mówioną placówka dysponowała rzadkim księgozbiorem brajlowskim liczącym 2425 tytułów spisanych na kartach 8239 woluminów, który tworzony był również dzięki darom. Jednym z darczyńców bytomskiej biblioteki był ks. Stanisław Hoinka, duszpasterz osób niewidomych, mieszkający w Warszawie.

Obsługą biblioteczną czytelników z niepełnosprawnością wzroku zajmowała się równolegle Czytelnia i Wypożyczalnia Audiowizualna MBP w Bytomiu, której głównym zadaniem było wypożyczanie książki mówionej nagranej na kasecie magnetofonowej i dostarczanie jej czytelnikom niewidomym bezpośrednio do domu.

Filia nr 16 MBP w Bytomiu obsługiwała czytelników z niepełnosprawnością wzroku do 1998 r. Po trzydziestu latach owocnej współpracy z bytomskim Kołem PZN uległa likwidacji z powodu warunków lokalowych, które nie spełniały aktualnych wymogów budowlanych oraz nie zapewniały osobom z różnymi niepełnosprawnościami dostępności do zbiorów. Koniec lat 90. XX w. to wzmożony okres prac reorganizacyjnych sieci filii MBP w Bytomiu, który także wpłynął na likwidację placówki.

Sytuacja czytelnicza, w jakiej znaleźli się niewidomi korzystający do 1998 r. z usług Filii nr 16 w Bytomiu, uległa pogorszeniu, bowiem podstawowy trzon księgozbioru będący własnością Koła PZN wrócił do instytucji. Niedostateczne fundusze Koła PZN w Bytomiu nie pozwoliły „na zatrudnienie bibliotekarza, a książki w zbyt wilgotnym pomieszczeniu zaczynały pokrywać się kurzem i pleśnią” (Szczepański, 2003, s. 15). W dniu 19 grudnia 2002 r. Prezydium Zarządu Okręgu Śląskiego PZN podjęło Uchwałę¹⁷, która pozwoliła Zarządowi Koła PZN w Bytomiu powziąć dalsze kroki prawne w celu ratowania brajlowskiego dziedzictwa kulturowego na Górnym Śląsku. Zarząd Koła 13 lutego 2003 r. przygotował protokół

¹⁷ Uchwała Prezydium Zarządu Okręgu Śląskiego Polskiego Związku Niewidomych w sprawie likwidacji punktu bibliotecznego książki brajlowskiej w Bytomiu z dnia 19 grudnia 2002 r. (2002). *Księga protokołów Zarządu Okręgu Śląskiego Polskiego Związku Niewidomych w Chorzowie*, XVII-76/02.

zdawczo-odbiorczy¹⁸, na mocy którego dokonał likwidacji Biblioteki PZN filii w Bytomiu i nieodpłatnie przekazał przechowywany księgozbiór brajlowski do Biblioteki Śląskiej w Katowicach.

Metodologia i analiza badań własnych

Scharakteryzowany księgozbiór stał się przedmiotem badań naukowych autora prowadzonych od września 2021 r. w Katowicach. Celem dociekań jest opracowanie obrazu działalności bibliotek na rzecz osób z niepełnosprawnością wzroku na Górnym Śląsku przed transformacją ustrojową i sformułowanie wniosków dotyczących roli książki w życiu tej grupy społecznej.

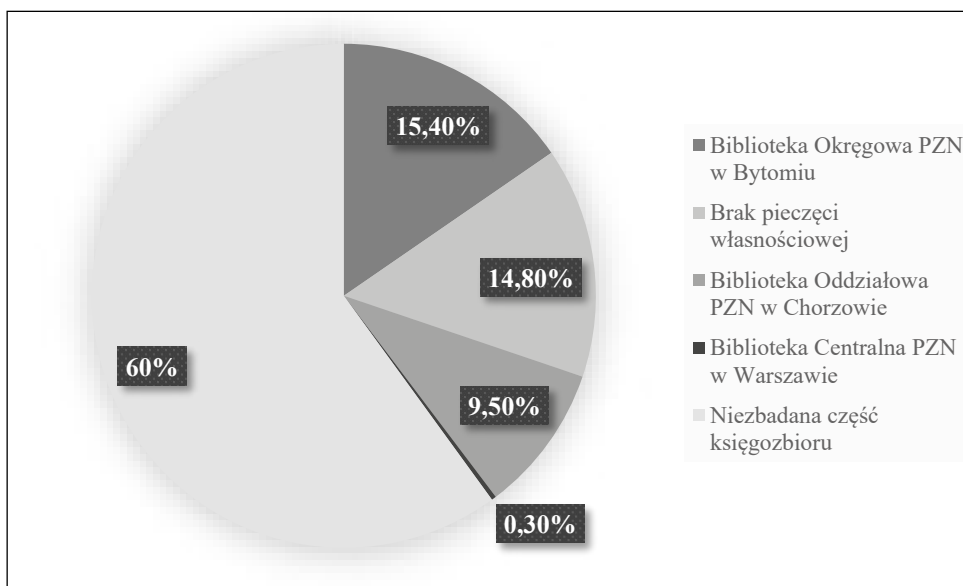
Na początku badań autor skupił się na wyodrębnieniu z kolekcji książek brajlowskich, zgromadzonych w Dziale Biblioterapeutycznym Biblioteki Śląskiej w Katowicach, księgozbioru Biblioteki Okręgowej PZN w Bytomiu jako podstawowego trzonu historycznej kolekcji książek zgromadzonych na Górnym Śląsku i zapisanych pismem L. Braille'a. W trakcie badań zastosowano metodę analizy źródeł i opracowań, przy szczególnym uwzględnieniu dokumentacji bibliotecznej, zwłaszcza ksiąg inwentarzowych i protokołów. Ponadto wykorzystano metody proweniencyjne i analizy danych ilościowych do opracowania struktury księgozbioru. Do organizowania i uporządkowania danych, ich analizy i prezentacji wyników posłużył program komputerowy Excel pakietu Microsoft Office 2019.

Po przejęciu księgozbioru Biblioteka Śląska poddała dary brajlowskie konserwacji, a jej pracownicy wpisali do księgi inwentarzowej 4284 woluminy. Księga inwentarzowa składa się z dwóch tomów. Pierwszy z nich obejmuje dwie części. W pierwszej utworzono 610, a w drugiej 2990 jednostek inwentarzowych. W drugim tomie znalazły się 684 jednostki inwentarzowe. Wstępne badania 40% księgozbioru brajlowskiego zgromadzonego w Dziale Biblioterapeutycznym Biblioteki Śląskiej w Katowicach wykazały niejednorodne pochodzenie książek brajlowskich (Il. 1).

Wykres 1 ilustruje strukturę księgozbioru brajlowskiego zgromadzonego w Dziale Biblioterapeutycznym Biblioteki Śląskiej w Katowicach. Zdecydowaną większość woluminów tworzy zasób Biblioteki Okręgowej PZN w Bytomiu. Niemala liczba woluminów nie posiada znaków własnościowych lub pochodzi z Biblioteki Oddziałowej PZN w Chorzowie, a jedynie niewielki procent należał do Biblioteki Centralnej PZN w Warszawie. Pozostałe 60% księgozbioru brajlowskiego wymaga dalszych eksploracji.

Na podstawie wstępnej analizy zawartości księgozbioru można stwierdzić, że zasób Biblioteki Okręgowej PZN w Bytomiu był różnorodny i cecho-

¹⁸ Protokół zdawczo-odbiorczy Zarządu Koła Terenowego Polskiego Związku Niewidomych w Bytomiu w sprawie likwidacji Biblioteki PZN filii w Bytomiu oraz nieodpłatnym przekazaniu księgozbioru Bibliotece Śląskiej w Katowicach z dnia 13 lutego 2003 r. (2003).

II. 1. Struktura księgozbioru brajlowskiego zgromadzonego w Dziale Biblioterapeutycznym Biblioteki Śląskiej w Katowicach. Źródło: Opracowanie własne

wała go duża rozpiętość tematyki. Na tej podstawie należy założyć, że ówczesna polityka gromadzenia zbiorów była inspirowana spostrzeżeniami Matki Czackiej dotyczącymi zasad kolekcjonowania książek dla niewidomych. Według Założycielki Dzieła Lasek w pierwszym rzędzie należy wybierać utwory posiadające istotną wartość pod względem treści i formy, jeśli chodzi o książki dla ogółu niewidomych (Czacka, 2008, s. 120). Niestety, większość pozycji brajlowskich zgromadzonych w Katowicach nie nadaje się do wypożyczenia osobom z niepełnosprawnością wzroku ze względu na zużycie książek (punkty wypukłe są nieczytelne).

Podsumowanie

Z zaprezentowanych wstępnych wyników badań własnych oraz rozważań przytoczonych w tekście na temat systemu L. Braille'a można stwierdzić, że znajomość brajla odgrywała znaczącą rolę w życiu osób z niepełnosprawnością wzroku, szczególnie w XX w. Sto lat po śmierci L. Braille'a, kiedy trumnę z jego doczesnymi szczątkami złożono we francuskim Panteonie, głuchoniewidoma Helen Keller wypowiedziała znaczące słowa „...my, niewidomi, tyleż zawdzięczamy Louisowi Braille'owi, co cała ludzkość Gutenbergowi” (cyt. za: Mellor, 2009, s. 11), które oddały hołd genialnemu twórcy pisma punk-

towego. Niewidomi i ociemniali zrozumieli, że bez systemu L. Braille'a nie mogliby samodzielnie poznać i zrozumieć otaczającego ich świata. Znajomość wynalazku była jedną ze znaczących form porozumiewania się widzących kopistów z niewidomymi czytelnikami książek brajlowskich. Z kolei książka zapisana pismem punktowym niejednokrotnie pełniła istotną funkcję w procesie rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnością wzroku. W XXI w. znajomość i popularność systemu L. Braille'a zaczęła zanikać ze względu na przewagę dźwiękowych form przekazu. Pomimo rozwoju technologii informacyjnych należałoby żywić nadzieję, że „pismo Braille'a nadal będzie wykorzystywane przez osoby całkowicie niewidome, ze względu na jego przydatność w pracy z komputerem oraz w wielu sytuacjach życiowych” (Ślusarczyk, 2008, s. 71).

Bibliografia

- Czacka, E. R. (2008). *Książka niewidomego*. W: M. Prussak (red.), *O niewidomych* (s. 117-153). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Czerwińska, M. (1999). *Pismo i książka w systemie L. Braille'a w Polsce. Historia i funkcje rewalidacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Fedorowicz, M. (2002). *Specjalne materiały czytelnicze dla osób niepełnosprawnych. Zarys dziejów – formy – obieg społeczny*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Fedorowicz, M. (2010). *Człowiek niepełnosprawny w bibliotece publicznej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Majewski, T. (1983). *Psychologia niewidomych i niedowidzących*. Warszawa: PWN.
- Mellor, C. M (2009). *Louis Braille. Dotyk geniuszu*. Warszawa: Fundacja Szansa dla Niewidomych.
- Mendruń, J. (2009). *Nasi przyjaciele*. W: *Widzący niewidomym. Bezinteresowni, zaangażowani, oddani* (s. 7-10). Warszawa: Fundacja Polskich Niewidomych i Słabowidzących „Trakt”.
- Paplińska, M. (2008). *Przyszłość pisma Braille'a – rozwój czy schyłek?*. W: M. Czerwińska, T. Dederko (red.), *Niewidomi w świecie książek i bibliotek. Wybrane zagadnienia* (s. 53-62). Warszawa: Polski Związek Niewidomych. Biblioteka Centralna.
- Paplińska, M. (2016). *Pismo Braille'a wobec wyzwań współczesnej komunikacji osób niewidomych – komunikat z badań. W kręgu historycznych i współczesnych rozważań tyflogiczno-bibliologicznych*. W: M. Paplińska (red.), *Pismo Braille'a. Z tradycją w nowoczesność* (s. 126-137). Warszawa: Fundacja Polskich Niewidomych i Słabowidzących „Trakt”.

- Protokół zdawczo-odbiorczy Zarządu Koła Terenowego Polskiego Związku Niewidomych w Bytomiu w sprawie likwidacji Biblioteki PZN filii w Bytomiu oraz nieodpłatnym przekazaniu księgozbioru Bibliotece Śląskiej w Katowicach z dnia 13 lutego 2003 r. (2003).
- Szczepański, H. (2003, 27-28 września). Ocalone książki. *Dziennik Zachodni*, 226, 15.
- Ślusarczyk, Cz. (2008). *Dostęp osób z niepełnosprawnością wzroku do słowa pisanego a technologie informacyjne*. W: M. Czerwińska, T. Dederko (red.), *Niewidomi w świecie książek i bibliotek. Wybrane zagadnienia* (s. 64-72). Warszawa: Polski Związek Niewidomych. Biblioteka Centralna.
- Uchwała Prezydium Zarządu Okręgu Śląskiego Polskiego Związku Niewidomych w sprawie likwidacji punktu bibliotecznego książki brajlowskiej w Bytomiu z dnia 19 grudnia 2002 r. (2002). *Księga protokołów Zarządu Okręgu Śląskiego Polskiego Związku Niewidomych w Chorzowie*, XVII-76/02.
- Śmiechowska-Petrovskij, E., Kilian, E. (2016). RoboBraille as a UDL tool: Evaluation of the service converting printed materials into speech and Braille in Poland. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 228, 335-340.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (1997). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 85, poz. 539.
- Walter, N. (2007). *Nowe media dla niewidomych i słabowidzących*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Wysoccy, R., M. (1980). Sprawy nietypowe. *Pochodnia*, 5, 12-13.

Piotr Biesiada

History and fate of the Bytom Braille book collection. Research report
Abstract

The point writing system created in the 19th century by Louis Braille made people with visual disabilities actively participate in social, culture and professional life. The aim of the article is an attempt to present the role of point writing and the impact of modern technologies on the lives of people with visual disabilities. An assessment of the popularization and dissemination of the Braille system in the public space was made. The activity of sighted people and selected institutions operating in Upper Silesia was presented and preliminary results of research on the historical Braille book collection collected in the Bibliotherapeutic Department of the Silesian Library in Katowice were presented.

Keywords: Louis Braille, point journal, visual impaired people, libraries for the blind, alternative reading materials

Piotr Biesiada

Historia i losy bytomskiego księgozbioru brajlowskiego. Komunikat z badań
Streszczenie

System pisma punktowego stworzony w XIX w. przez Louisa Braille'a sprawił, że osoby z niepełnosprawnością wzroku zaczęły aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym. Celem artykułu jest próba przedstawienia roli pisma punktowego i wpływu nowoczesnych technologii na życie osób z niepełnosprawnością wzroku. Dokonano oceny popularyzacji i upowszechniania systemu Braille'a w przestrzeni publicznej. Zaprezentowano aktywność osób widzących, wybranych instytucji działających na Górnym Śląsku i przedstawiono wstępne wyniki badań nad historycznym księgozbiorem brajlowskim zgromadzonym w Dziale Biblioterapeutycznym Biblioteki Śląskiej w Katowicach.

Słowa kluczowe: Louis Braille, pismo punktowe, osoby z niepełnosprawnością wzroku, biblioteki dla niewidomych, alternatywne materiały czytelnicze